

O'ZBEK DETEKTIV JANRI TARAQQIYOTIDA TOHIR MALIKNING O'RNI

Pardayeva Shodiya

Samarqand davlat pedagogika instituti 1-bosqich magistranti

Annotatsiya. *Ushbu maqolada o'zbek detektiv janrining shakllanish va rivojlanish bosqichlari hamda mazkur jarayonda Tohir Malik ijodining tutgan o'rni tadqiq qilinadi. Adibning janr poetikasiga olib kirgan yangiliklari, kriminal syujetning milliylashuvi, psixologik detektiv modelining shakllanishi, ijtimoiy-falsafiy qatlamlarning kengayishi ilmiy asosda tahlil etiladi. Tadqiqot natijasida yozuvchi o'zbek detektiv maktabi taraqqiyo tidagi yetakchi fenomen sifatida baholanadi.*

Kalit so'zlar: *detektiv, poetika, syujet, kompozitsiya, kriminal roman, psixologizm, janr evolyutsiyasi, milliy detektiv.*

Abstract. *This article examines the stages of formation and development of Uzbek detective fiction and the role of Tohir Malik in this process. The study analyzes the writer's innovations in detective poetics, nationalization of criminal plot, formation of psychological detective model and expansion of social-philosophical discourse. It concludes that the author occupies a central place in the development of Uzbek detective school.*

Keywords: *detective fiction, poetics, plot, composition, psychological detective, genre evolution, national prose.*

Janr taraqqiyoti adabiy jarayonning ichki dinamikasini belgilovchi muhim mezonlardan biridir. Har qanday janrning shakllanishi, rivojlanishi va mustaqil poetik sistema darajasiga ko'tarilishi individual ijodiy tajribalar bilan bog'liq. O'zbek nasrida detektiv janrning badiiy-estetik hodisa sifatida shakllanishi ham shu jarayonning mahsulidir. Bu borada Tohir Malik alohida o'rin egallaydi. Adabiyotshunoslikda detektiv janr jinoyat, sir va uning mantiqiy yechimiga asoslangan syujet modeli sifatida tavsiflanadi¹. Biroq zamonaviy nazariyalarda detektiv ijtimoiy-psixologik va falsafiy mazmuni ham tashuvchi murakkab janr deb qaralmoqda². Ana shu nazariy mezonlardan kelib chiqib, Tohir Malik ijodi tahlili dolzarb ahamiyatga ega.

O'zbek nasrida detektiv unsurlar dastlab sarguzasht va kriminal motivli asarlarda uchragan bo'lsa-da, mustaqil janr sifatida shakllanishi keyinroq yuz berdi.

Buning sabablari:

- realistic roman an'analarining ustuvorligi;
- kriminal motivlarga ehtiyotkor munosabat;
- detektivga ommaviy janr sifatida qarash.

Mazkur stereotiplarning badiiy jihatdan buzilishi Tohir Malik ijodi bilan bog'liq. Yozuvchi detektivni voqeabandlik emas, balki murakkab badiiy konstruksiya sifatida talqinqildi.

Adibning muhim yangiligi — klassik detektiv formulasini qayta ishlaganidadir. An'anaviy model:

TANQIDIY NAZAR, TAHLILY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

Jinoyat → tergov → fosh etish

Adib modeli:

Jinoyat → sabab → psixologik motiv → axloqiy konflikt → falsafiy xulosa

Bu model janr strukturasi murakkablashganini ko'rsatadi. Ayniqsa Shaytanat romanlar turkumida kriminal syujet ijtimoiy tanazzul manzarasi bilan bog'lanadi³. Bu detektiv poetikada yangi bosqichdir. Tohir Malik universal kriminal modelni milliy badiiy tafakkur asosida qayta talqin qiladi. Asarlarda:

- mahalla muhiti;
- qarindoshlik etikasi;
- sharqona axloq;
- milliy ruhiyat;
- tarixiy-ijtimoiy transformatsiyalar

kriminal syujet bilan sintezlashadi. Natijada milliy detektiv modeli shakllanadi. Bu holat janr adaptatsiyasining yorqin namunasi sanaladi⁴.

Xulosa o'rnida shuni aytilish joizki, o'zbek detektiv janri taraqqiyotida Tohir Malikning o'zni fundamental xarakterga ega. Adib:

1. Janrni shakllantirdi;
2. Poetikasini boyitdi;
3. Milliy model yaratdi;
4. Psixologik detektiv konsepsiyasini rivojlantirdi.

Shu ma'noda, u o'zbek detektiv maktabining markaziy fenomeni sifatida baholanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Tzvetan Todorov. The Poetics of Prose. Oxford, 1977. B.42.
2. Mikhail Bakhtin. Problems of Dostoevsky's Poetics. B.255.
3. Tohir Malik. Shaytanat. 1-jild, B.36–52.
4. Viktor Shklovsky. Theory of Prose. B.118.
5. Izzat Sulton. Adabiyot nazariyasi.
6. G. N. Pospelov. Literary Theory Works.